

PEDAGOGICKO PSYCHOLOGICKÁ PORADNA PRACHATICE

SLOVNÍČEK ODBORNÝCH PSYCHOLOGICKÝCH A SPECIÁLNĚ PEDAGOGICKÝCH POJMŮ POUŽÍVANÝCH V ZÁVĚREČNÝCH ZPRÁVÁCH

PSYCHOLOGICKÁ ČÁST

ZJIŠŤOVÁNÍ INTELEKTOVÝCH SCHOPNOSTÍ U DĚTÍ

Jednodimenzionální testy inteligence

Jsou zaměřeny na jednu širší kognitivní schopnost – např.

Kohsovy kostky – Test měří kvalitu a rychlost vizuální, prostorové percepce a prostorové představivosti.

Test intelektového potenciálu (TIP fluidní inteligenci.)

Ravenovy matice

Vícedimenzionální testy inteligence

Jsou zaměřeny na celý soubor kognitivních schopností - umožňující postihnout intelektovou strukturu (např.)

Wechslerovy zkoušky inteligence – mezi Wechslerovy zkoušky inteligence používané u nás patří WISC III. a PDW.

Woodcock – Johnsonův test kognitivních schopností – nově vzniklý inteligenční test, zdá se být kvalitní alternativou Wechslerových zkoušek.

Test struktury inteligence (TSI) – autorem tohoto testu je R. Amthauer. Používaný většinou u středoškoláků.

WOODCOCK – JOHNSONOV TEST KOGNITIVNÍCH SCHOPNOSTÍ (WJIE)

Baterie testu WJ-IE (Woodcock – Johnson International Edition) vychází z předpokladu, který definuje inteligenci jako soubor vícečetných kognitivních schopností.

Cílem testování by nemělo být pouze získání inteligenčního kvocientu, ale hlavně odhalení problémových deficitních schopností. Podaří-li se zjistit, ve kterých oblastech má dítě obtíže, oproti prostému konstatování, že má potíže, umožňuje nám to kvalitnější práci s dítětem.

V testu WJIE lze rozlišit tyto tři základní složky (trsy)

- **Verbálně konceptní vědomosti (vysoké požadavky na jazykové schopnosti řešitele)**
- **Schopnosti myšlení (minimální nároky na jazykové schopnosti řešitele)**
- **Kognitivní efektivnost (minimální nároky na jazykové schopnosti řešitele)**

Verbálně koncepční vědomosti zahrnují:

Verbální schopnosti (jsou důležitým prediktorem kognitivních i školských výkonů, zvláště když dané výkony vyžadují vysokou míru vývoje jazyka)

Definice: šířka a hloubka vědomostí zahrnující verbální komunikaci, informace a logické uvažování, ve kterém jsou používané předtím naučené postupy

Určují míru rozvoje jazykových schopností zahrnující porozumění slovům a vztahům mezi nimi. Odráží šířku a hloubku vědomostí člověka, které pramení z dané kultury. Vědomosti zahrnují schopnost komunikace, zvláště verbální schopnosti. Vědomosti zahrnují i uvažování, které vychází z dříve naučených postupů. (obsahová úroveň řeči, jazykové dovednosti, slovně logické uvažování).

Nejsou totožné s celkovým školním výkonem, což bývá poměrně častá nesprávná interpretace tohoto kognitivního faktoru. Například vědomosti z oblasti přírodních věd, dějepisu, zeměpisu, přírodopisu do tohoto faktoru patří, ale dovednosti čtení a matematické schopnosti už ne.

Osobě se sníženou kapacitou v této oblasti chybí informace, jazyková zručnost a vědomosti, jak postupovat v určitých typech úloh.

Schopnosti myšlení

Vizuálně – prostorové myšlení – orientace v prostoru, schopnost analyzovat a syntetizovat vizuální podněty. Schopnost udržet v představě mentální obrazy a manipulovat s nimi.

Nedostatky v této oblasti se projevují špatnou orientací v prostoru a vnímáním vztahu mezi objektem a prostorem, problémy s mapami, tendence nepostřehnout jemné sociální a interpersonální signály.

Zpracování sluchových vjemů – schopnost rozlišovat, analyzovat a syntetizovat sluchové vjemy.

Důsledky snížené kapacity: problémy s diskriminací řeči, selhávání v rozlišování zvuku, zvýšená pravděpodobnost nepochopení verbálních instrukcí

Dlouhodobá paměť – schopnost efektivně udržet informace v paměti a později je umět znovu zpřístupnit a použít.

Nízká kapacita v této oblasti zapříčiňuje problémy vzpomenout si na relevantní informace, potíže se zapamatováním jmen. Taková osoba potřebuje více opakování pro zapamatování materiálu než vrstevníci a přesto se objevují mezery v dříve naučeném materiálu.

Kvantitativní uvažování – schopnost rozumět kvantitativním konceptům a vztahům, práce s matematickými symboly.

Důsledky snížené kapacity mohou být těžkosti s řešením aritmetických úloh, v praktickém životě potom např. problémy při zacházení s penězi (rozměňování, spočítání si, kolik utratím atd.)

Fluidní uvažování – schopnost uvažovat, řešit problémy, které obsahují pro řešitele neznámé informace nebo postupy.

Při snížení kapacity se objevují problémy při chápání abstraktních konceptů, zevšeobecnování pravidel chápání důsledku. Takový člověk mívá problémy změnit strategii, i když nevede k žádným výsledkům.

Kognitivní efektivnost

Procesuální rychlost – rychlost a efektivnost vykonávání zautomatizovaných nebo velmi jednoduchých kognitivních úloh (úřednická, pracovní rychlost).

Snížení kapacity může zapříčinit pomalé získávání nových poznatků, tendence k nezvládnutí komplexních úloh, potřebuje víc času na odpověď i v případě dobře procvičených úloh.

Krátkodobá paměť – schopnost podržet informace v bezprostředním vědomí a v průběhu několika sekund je použít.

Snížená kapacita se projevuje těžkostmi v zapamatování právě zadaných instrukcí nebo informací. Při vystavení komplexním pokynům nebo postupům složených z více kroků dochází u této osoby lehký k přetížení.

WECHSLEROVY ZKOUŠKY INTELIGENCE (WISC)

Wechsler uvažoval o inteligenci jako o složité globální funkci, která je složena z řady dílčích vzájemně nezávislých schopností, které nemusejí být rovnoměrně rozloženy. Do svého širokého pojetí inteligence zahrnuje i faktory mimointelektové (např. osobnostní rysy – vytrvalost, pečlivost...).

Ve Wechslerových testech lze rozlišit dvě základní složky:

- **A - verbální (vysoké požadavky na jazykové schopnosti řešitele)**
- **B - názorovou (minimální nároky na jazykové schopnosti řešitele)**

Test WISC umožňuje měřit i tzv. faktory nižšího řádu, které zahrnují obecnější kategorie rozumových schopností. Patří mezi ně:

1. **Slovní porozumění** – zahrnuje subtesty, které jsou zaměřené na hodnocení krystalické inteligence (závisí na kvalitě výchovného prostředí a na vzdělání), ale měří i verbální uvažování, které se projevuje v úrovni obecné informovanosti, porozumění různým pojmům, verbálně prezentovaným problémům, pochopení jejich podstaty a nalezení jejich řešení, znalosti určitého množství slov, jejich obsahu..., což je nezbytná podmínka porozumění vztahům verbálně prezentovaných podnětů zejména při školním vzdělávání.
2. **Percepční uspořádání** – měří zejména vizuálně prostorové schopnosti, ale i další dílčí schopnosti (vizuální percepci, senzomotorickou koordinaci a manuální zručnost). Jde o schopnost řešit praktické úkoly a využívat přitom získané zkušenosti.
3. **Koncentrovanost** – faktor, který měří především kvalitu pozornosti a úroveň krátkodobé paměti.

4. **Rychlost zpracování** – faktor, který slouží k hodnocení schopnosti plynule zpracovávat kognitivní úlohy a udržet si v průběhu této činnosti stabilní tempo a přiměřenou koncentraci pozornosti.

Nejčastější slovní pojmy, které se objevují ve zprávách z vyšetření WISC.

A) složka verbální

Vědomosti

Soustava poznatků, které si člověk osvojil učním. Jde o zapamatované informace včetně pochopení vztahů mezi nimi. V testech schopností jde o vědomosti všeobecné, ze kterých dítě vychází při vnímání světa a řešení problémů (tyto vědomosti jsou pak základem rozumových operací, myšlení). Nižší výkon u jinak šikovného dítěte může být způsoben strachem, nejistotou, ale i potížemi ve vybavování z dlouhodobé paměti nebo obtížemi pramenícími ze špatné řečové obratnosti – nechť dítě k slovním projevům, jestliže v nich obvykle selhává.

Sociální porozumění

Schopnost dítěte používat praktický úsudek v běžných každodenních situacích, zvnitřnění běžných kulturních norem (používání praktických informací společensky přijatelným způsobem). Zde často selhávají děti, které se nedostávají k běžným praktickým životním úkolům (skleníkově vychovávané, opečovávané, ale i děti z dětských domovů), naopak velkého úspěchu dosahují i děti jinak podprůměrné, které jsou však zapojovány do běžných úkolů rodiny, apod. Často zde velmi dobrý výkon (mnohdy ve verbálních testech jediný) podávají děti romské, které jsou zvyklé starat se o běžné denní záležitosti a dobře se tak vyznají v běžných životních problémech

Myšlení

Poznávací proces, kterým na základě vědomého odrazu skutečnosti získáváme zprostředkované a zobecněné poznání. Tento proces je úzce spjat s řečí. Při myšlení vykonáváme myšlenkové postupy (operace) – analýzu, syntézu a odvozené myšlenkové operace (indukci, dedukci, analogie, srovnávání, kompenzace, zobecňování). V každé z těchto částí myšlenkového procesu může nastat obtíž či komplikace a dítě pak podává celkově nižší (popřípadě zvláštní či nápadně odlišný) výkon, ač celkový proces myšlení probíhá poměrně kvalitně. Je pak důležité odlišit, kde dítě selhává a tam volit odpovídající nápravu

Myšlení abstraktní

Schopnost osvojení pojmů a symbolů, jde o vyšší stupeň myšlení, uplatňuje se u starších dětí a v dospělosti). Jde o tvorbu pojmů a symbolů a práci s nimi, porozumění těmto symbolům. Často selhávají děti s poruchou koncentrace pozornosti a děti s SPU, které nedokáží setrvat u daného tématu, pojem zachytí jen povrchně a často i neúplně a tím chybně, přestože by dle svých schopností měly šanci jej vytvořit a pracovat s ním

Pozn.: abstrakce chápána jako psychická činnost, pomocí níž odkrýváme podstatné vlastnosti předmětů nebo vztahy mezi nimi. Jde o způsob myšlenkového postižení předmětu, jehož pomocí vymezujeme vlastnost věci, kterou nemůžeme odlišit smyslově. Výsledkem jsou pojmy, které nelze vnímat či si představit)

Myšlení konkrétní

Nižší vývojový stupeň myšlení, uplatňuje se v praktických činnostech a je důsledně vázán na názor (názorný materiál) bez schopnosti zobecnění

Myšlení logické

Vyšší forma myšlení (není již závislé na předmětné a názorné činnosti), jde o správné usuzování podle zákonů formální logiky

Početní představy

V testech zkoumáme schopnost dítěte smysluplně manipulovat s komplexními myšlenkovými vzory-jak umí používat abstraktní pojmy, čísla, jak zvládá základní numerické operace. Také jak je schopno vstřípit si informace sluchovou (u starších dětí i zrakovou) cestou. Často selhávají děti, které mají poruchu koncentrace pozornosti-neudrží pozornost po celou dobu zadání úkolu, nedokáží strukturovat celý úkol na jednotlivé části, nevyznají se v tom, co je a co není podstatné. Jejich logický úsudek při tom může být velmi kvalitní.

Paměť

Schopnost organismu uchovat strukturované informace v čase (schopnost podržet a znovu oživit minulé vjemy, uchování informace o podnětu, který již nepůsobí)

Paměťový proces

Zapamatování, uchování v paměti, vybavování (zapomínání)

Je velmi závislý na pozornosti, selhávají tedy děti s ADHD, které se nedovedou zaměřit k danému podnětu, případně se zaměří jen velmi krátkodobě a nezachytí celý působící podnět

Paměť krátkodobá

Krátkodobé kódování a zapamatování informace - v čase několika sekund, minut. Paměť daného okamžiku, situace

Paměť dlouhodobá

Ukládání informací a schopnost vybavit si je i po delším časovém úseku

Paměť auditivní

Schopnost uchovat si podněty v dlouhodobé paměti sluchovou cestu (pomocí auditivních vjemů).

Pozornost

Zaměřenost a soustředěnost organismu k jevům vnějšího prostředí (zaměření duševní činnosti na určitý objekt nebo děj)

Pozornost záměrná

Úmyslně zaměřená pozornost s cílem dosáhnout určitého cíle (vyřešit úkol)

Pozornost bezděčná(pasivní)

Nezávislá na úmyslu člověka, vyvolaná aktuálností podnětů-náhlostí, novostí

V testech schopností zjišťujeme, jak je dítě schopné zaměřit svoji pozornost na daný podnět, na kolik je schopnost udržet pozornost po delší dobu, jak jeho pozornost v čase kolísá, jak se v závislosti na pozornosti mění výkon

B) složka názorová

Percepční uspořádání

Měří zejména zrakově prostorové schopnosti, ale také dílčí funkce (zrakové vnímání, senzomotorickou koordinaci a manuální zručnost). V jednotlivých úkolech jde o schopnosti řešit praktické činnosti a využívat při nich získané zkušenosti.

Rychlost zpracování

Oblast, která ukazuje u dítěte schopnost plynule zpracovávat kognitivní úkoly, udržet v této činnosti plynulé stabilní tempo a přiměřenou koncentraci pozornosti.

Percepčně motorické obtíže

Percepčně motorickými obtížemi rozumíme nedostatky v rozvoji percepčních funkcí (např. v oblasti zrakového a sluchového vnímání) a motorických funkcí (výkon v oblasti hrubé a jemné motoriky a motorické koordinace), které se promítají do grafických projevů dítěte. Úroveň kresby často neodpovídá věku, písmo má sníženou úhlednost a pomaleji se automatizuje. Správný rozvoj dovedností číst, psát a počítat nesouvisí jen s dostatečnou úrovní smyslového vnímání (percepční funkce), ale i s funkcemi kognitivními (poznávacími) a motorickými (pohybovými). Důležitá je i souhra, koordinace jednotlivých funkcí.

Zrakové vnímání

Tato funkce je jedním z nejdůležitějších činitelů při nábvyku čtení a psaní. Důležité je při jeho rozvoji zapojení co nejvíce smyslů a funkcí, které ve vývoji opožděné zrakové vnímání podporují. Současně je zapojena i řeč, motorika, paměť, myšlení, minulá zkušenost. Při zrakovém vnímání se uplatňují dílčí schopnosti dítěte zacházet s obrazovým materiálem, např.

- Rozlišování barev a tvarů
- Zraková diferenciac (rozlišování)
- Zraková analýza a syntéza
- Zraková paměť
- Rozlišování figura – pozadí

Vizuomotorická koordinace

Jde o schopnost integrace zrakových vjemů s jemnou motorikou. Je jednou z důležitých podmínek úspěšného rozvoje grafických dovedností dítěte (psaní, kreslení), kdy dítě například musí viděné písmeno zachytit do zrakové paměti a spojit tento obraz ze své představy s pohyby ruky a prstů.

Pozornost

Jedná se o schopnost soustředit se a zaměřit se v daný okamžik na určitý podnět

Koncentrace pozornosti = soustředěná pozornost

Stav bdělé pohotovosti, při níž dokážeme zvlášť dobře přijímat a chápat informace

Logické myšlení

Vývojově vyšší forma myšlení, jedná se o správné usuzování podle zákonů logiky

Neverbální úsudek

Závěr, který je vyvozen z předcházejících premis bez použití řeči.

SPECIÁLNĚ PEDAGOGICKÁ ČÁST

Percepční funkce – smyslová vnímání

zahrnuje: percepce vizuální = zrakové vnímání a auditivní percepce = sluchové vnímání

Kognitivní funkce – poznávací

zahrnuje: schopnost koncentrace pozornosti, paměť, myšlení, řeč, předmatematické a matematické představy

Motorické funkce – pohybové

zahrnuje: hrubá a jemná motorika (včetně mikromotoriky očních pohybů a mluvidel), senzomotorické funkce (spojení vnímání s pohybem), motorická koordinace (souhra jednotlivých pohybů, včetně schopnosti rytmicity)

Zrakové vnímání = vizuální percepce

- schopnost orientace v prostoru (makro i mikroprostoru)
- schopnost orientace pravolevé (na ploše, v prostoru, v tělesném schématu)
- schopnost levo-právěho pohybu očí
- schopnost zrakové diferenciací (rozlišování) – barev, velikosti, tvaru, figury a pozadí, podobných a stranově obrácených tvarů
- schopnost zrakové analýzy a syntézy
- zraková paměť

Zraková analýza a syntéza = schopnost syntetizovat (skládat) a analyzovat (rozkládat) slova pomocí zraku (důležité pro čtení, psaní opisů a přepisů)

Sluchové vnímání = auditivní percepce

- schopnost sluchové orientace
- schopnost sluchového rozlišování (**diferenciací**) – zvuků, tónů = naslouchání, dále pak hlásek, slabik, slov, vět
- vnímání a reprodukce rytmu = **audiomotorická koordinace**
- schopnost sluchové **analýzy a syntézy**
- sluchová paměť

Sluchová diferenciací

- rozlišování zvuků neřečových (zvuky kolem nás...)
- rozlišování tónů (výška, délka, intenzita, počet)
- rozlišování zvuků řečových (prvky mluvené řeči)
- rozlišování měkkých a tvrdých slabik
- rozlišování dlouhých a krátkých samohlásek
- rozlišování znělých a neznělých hlásek, rozlišování sykavek ostrých (c,s,z) a tupých (č,š,ž)

Sluchová analýza a syntéza = rozkládání a skládání vět na slova, slov na slabiky a na hlásky, určování počtu slov, slabik, hlásek, záměna hlásek ve slově apod. (důležité pro psaní diktátů)

Paměť = proces zapamatování si, uchování i vybavení z paměti

Paměť zraková = proces zapamatování si, uchování a vybavení z paměti zrakových vjemů (schopnost vnímat znak, písmeno, podržet je určitou dobu v paměti, ale i schopnost zapamatovat si čtené a pak je reprodukovat)

Paměť sluchová = proces zapamatování si, uchování a vybavení z paměti sluchových vjemů (schopnost zapamatovat si pokyn, větu či její část např. při diktátu, učit se texty, básničky, říkadla, vnímat výklad učiva formou mluveného slova)

Myšlení

- schopnost logického myšlení
- schopnost abstraktního myšlení (přechod od konkrétního k abstraktnímu)

Řeč

- schopnost artikulace a **artikulační obratnost** (výslovnost obtížnějších slov tj. slov se souhláskovými shluky, slov dlouhých, slov začínajících slabikou nejne...)
- slovní zásoba a její adekvátní využití
- komunikační schopnosti (vyjadřovací schopnosti, gramatická stránka řeči, tempo řeči, plynulost, melodie)
- **specifické asimilace sykavkové** (záměna sykavek ostrých a tupých v jednom slově, např. šustí = šušťí nebo sustí)
- **spodoby měkčení na auditivním nebo motorickém podkladě** (záměna měkkých a tvrdých slabik v jenom slově, např. hodiny = hodini nebo hodyny)

Specifický logopedický nález

- charakteristický pro děti s LMD (ADHD), zahrnuje: artikulační neobratnost, specifické asimilace a nižší jazykový cit

Fonemický sluch = schopnost rozlišovat ve slovech sluchem hlásky s distinktivní (rozlišovací, rozlišující) funkcí (fonémy)

Foném = minimální jazyková jednotka určitého jazyka, která rozlišuje význam; hláska

Předmatematické a matematické představy

- předčíselné a číselné představy
- chápání číselných řad
- orientace v čase
- vnímání struktury čísla

schopnost provádět matematické operace

Grafomotorika = specifická motorika, koordinovaná pohybová aktivita při grafických projevech (kreslení, psaní)

Vizuomotorika = specifická pohybová aktivita, při níž je hlavní zraková kontrola koordinace pohybů (zpětná vazba)

Lateralita = asymetrie organismu podle střední roviny, funkční lateralita – přednostní užívání jednoho z párových orgánů, v souvislosti s horní končetinou jde o pravorukost (P) nebo levorukost (L), dále méně vyhraněnou pravorukost (P-), méně vyhraněnou levorukost (L-) nebo obourukost – nevyhraněnost, ambidextrií (A)

Typ laterality = vztah mezi preferencí horní končetiny a přednostního užívání oka

Souhlasná lateralita = pravá horní končetina a pravé oko (ruka P / oko P), nebo levá horní končetina a levé oko (ruka L / oko L)

Zkřížená lateralita = pravá horní končetina a levé oko (ruka P / oko L) nebo levá horní končetina a pravé oko (ruka L / oko P)

Reedukace = náprava, souhrn speciálně pedagogických postupů, jimiž se zlepšuje výkonnost postižené funkce

Kompenzace = vytváření náhradních mechanismů, které převezmou úlohu porušené funkce

SPU = specifické vývojové poruchy učení

Dyslexie = porucha čtení

Dysgrafie = porucha psaní, grafického projevu

Dysortografie = porucha pravopisu

Dyskalkulie = porucha počítání, matematických schopností

Dyspraxie = porucha schopnosti vykonávat manuální, složité úkony, neobratnost, nešikovnost

Dyspinxie = porucha výtvarných schopností

Dysmúzie = porucha hudebních schopností

Veškeré SPU se mohou vzájemně kombinovat, záleží na postižení jednotlivých percepčních funkcí. Veškeré SPU se mohou vyskytovat v různé síle a intenzitě **ve formě obtíží (mírných až výrazných)**.